

Makale Gönderilme Tarihi: 19.05.2019 – Makale Kabul Tarihi: 28.05.2019

“BURSALI MUHAMMED ÂKİF EFENDİ VE MEVLİDİ MİR’AT-I MUHAMMEDÎ”

Lokman TAŞKESENLİOĞLU, Kriter Yayınevi, İstanbul, 2019, 205 s.

*Muammer KARAMAN**

Özet

İslamiyet’in kabulünden sonra dinî inanış gereği yeni edebî türler ortaya çıkmıştır. Allah ve Peygamber sevgisi çerçevesinde ortaya çıkan türlerden biri de mevlittir. 9. yüzyıldan bu yana 120’in üzerinde şairin mevlit yazdığı bilinmektedir. Anadolu’da en yaygın olarak bilinen mevlitlerden biri de Bursalı Muhammed Âkif Efendi tarafından kaleme alınan Mir’at-ı Muhammedî’dir. Bu çalışmada Lokman TAŞKESENLİOĞLU’nun Mir’at-ı Muhammedî’nin yeni tespit edilen bir nüshasını inceleyerek yazmış olduğu eser tanıtılacaktır.

Yazar, daha önce yayımlanmış olan “Veladet” bölümüne “Miraç”, “Vefat-ı Hazret-i Muhammed”, “Vefat-ı Hazret-i Fâtıma” bölümlerini ekleyerek yayımlar. Lokman TAŞKESENLİOĞLU Mir’at-ı Muhammedî adlı eseri incelerken öncelikle mevlit türünü genelden özele ve geçmişten bugüne değerlendirerek çalışmaya başlar. Yazar, Mir’at-ı Muhammedî’yi çok yönlü olarak inceleyerek başarılı bir şekilde Türk edebiyatıyla ilgilenenlerin istifadesine sunar.

Anahtar Kelimeler: Mir’at-ı Muhammedî, Muhammed Âkif Efendi, Lokman Taşkesenlioğlu, mevlit.

Giriş

İslam dini Türkler tarafından yoğun bir şekilde kabul edilmeye başlandıktan sonra toplum yaşamında köklü değişikliklere neden olur. Bu değişiklikler kendini siyasî, ekonomik alanda gösterdiği gibi değişikliklerin edebî ve kültürel yaşamda da yansımaları olur. Neticede Türk-İslam sentezi meydana gelir. Yeni gelişen süreçte edebî eserlerin türleri, konuları ve şekillerinde uzun soluklu değişiklikler ortaya çıkar.

İslamiyet’in kabulüyle yazılan ilk eserlerden itibaren Allah aşkı ve peygamber sevgisi işlenmeye başlanır, zamanla dinî edebî türler oluşur. Bu türlerden biri de Hz. Muhammed’e duyulan sevgiyi anlatan mevlitlerdir.

Taşkesenlioğlu’nun Mir’at-ı Memalik adlı eserinde Bursalı Muhammed Âkif Efendi’nin yaşamı, edebî şahsiyeti anlatılmakla beraber, yazmış olduğu Mirat-ı Memalik adlı mevlit incelenmektedir. Kriter Yayınevinde 2019 yılında 205 sayfa olarak basılan eser, “Türk Edebiyatında Mevlit, Bursalı Muhammed Âkif Efendi’nin Hayatı ve Edebî Kişiliği, Mir’at-ı Muhammedî, Mir’at-ı Muhammedî-Metin” olmak üzere dört ana bölüm ve “Sonuç”

* Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi,
mhmmr.karaman@hotmail.com

bölümünden oluşur.* Taşkesenlioğlu, bu çalışmadaki amacını ön sözde “*divan şiirinin ve tasavvuf kültürünün yüzlerce yıllık birikimi içinde yetişen pek çok Türk şairinden biri olan Bursalı Muhammed Âkif Efendi ve eseri Mir’at-ı Muhammedi’nin Türk edebiyatı araştırmalarına kazandırılması ve mevlit kültürü ve mesnevi geleneği içinde layık olduğu yeri bulması*” olarak ifade eder. 1981 yılında Erzurum’da dünyaya gelen yazar doktorasını Atatürk Üniversitesinde “Edirneli Câhidî Ahmed Efendi Hayatı, Sanatı ve Dîvânı” adlı tez çalışmasıyla tamamlar. Taşkesenlioğlu, Giresun Üniversitesi Eğitim Fakültesinde akademik çalışmalarına devam etmektedir.

Mir’at-ı Memalik’te yer alan Türk Edebiyatında Mevlit bölümü; Mevlit Kavramı, Mevlit Türü, Mevlit Merasimleri, Türk Edebiyatında Hz. Muhammed ile İlgili İlk Metinler, Türk Edebiyatında Mevlit Yazan Şairler olmak üzere dört alt başlıktan oluşur:

Mevlit Kavramı bölümünde mevlidin sözcük anlamı ve zaman içinde kazandığı terimsel anlamı; Mütercim Asım’ın Kâmusu’l Mûhit Tercümesi, Şemseddin Sami’nin Kamus-ı Türkî ve Muallim Naci’nin Lugat-ı Naci gibi eserlerden yararlanarak verilir.

“Mevlit Türü” bölümünde mevlidin peygamberin yaşamı çerçevesinde gelişen bir edebî tür olduğu belirtilir. Yazar, mevlidin tek başına bir eser olması veya başka bir eserin içinde yer alması, mesnevi nazım tarzıyla yazılması ya da diğer nazım şekilleriyle yazılması, manzum veya mensur olarak oluşturulabilmeleri gibi hususlar yönünden farklılık gösterebildiğini bu sebeple tam bir tanımın ortaya konamayacağını belirtir. Mevlit türünde genel olarak münacat, dua, âlemlerin yaratılışı ve Hz. Muhammed’in temiz bir soydan gelmesi, doğum, mucizeler, peygamberliğin gelmesi, miraç ve peygamberin nitelikleri bölümlerinin olduğunu ancak bazı mevlitlerde Vefat-ı Fâtıma, Hikâye-i Deve Hikâye-i Kesikbaş gibi efsanevi bölümlerin de yer alabileceğini ifade eder. Bu bölümde yazar mevlidi yazan kişilerin amacını Hz. Peygamberin kendilerine şefaatçi olmasını sağlamak ve dinleyenlerin dualarında yer alabilmek olarak anlatır.

Mevlit Merasimleri bölümünde ilk olarak Harun Reşid zamanında Hz. Muhammed’in evinin düzenlenerek mescit haline getirilmesi ve peygamberin doğum gününde etkinliklerin yapılması ve bazı bölgelerde Hz. Ali ve Hz. Fatıma için de mevlit merasimlerinin tertip edildiği anlatılır. Selçuklular zamanında Erbil Atabeyi tarafından hazırlanan mevlit merasiminin ilk resmi mevlit etkinliği ifade edilirken etkinliklere halkın ve ulemanın geniş katılım gösterdiği anlatılır. Osmanlı döneminde Kanuni Sultan Süleyman’dan itibaren devlet büyüklerinin mevlit merasimlerine iştirak etmesinden bahsedilir.

Türk Edebiyatında Hz. Muhammed ile İlgili Metinler bölümünde yazar, İslami devir Türk edebiyatının ilk eseri kabul edilen Yusuf Has Hacıp’in yazmış olduğu Kutadgu Bilig’de münacatla başlamış olduğu bir şiirin sonuna peygambere duyduğu sevgi ve saygıyı ifade eden bir bölüm eklediğini böylece naat geleneğini Yusuf Has Hacıp’in başlattığını ifade eder. Taşkesenlioğlu, daha sonraki dönemde Ahmet Yesevi’nin peygamberin yaşamı üzerinde yazılmış bir şiirin konu ve içerik olarak mevlit türüne çok yakın olduğunu söyler. Yazar, Edip Ahmet Yüknêkî ve Ahmet Fakih’in peygambere övgü dolu şiirleri olduğunu da anlatır.

Türk Edebiyatında Mevlit Yazan Şairler bölümünde yazar, metinlerin isimlerinin farklılık göstermesi, yeni bulunan nüshalarının incelenmesi, yeni müelliflerin belirlenmesi ve özel kütüphanelerde bulunan eserlerin akademik literatüre kazandırılması gibi sebeplerden dolayı mevlit yazarların tam olarak tespit edilemeyeceğini ancak bilinen 120 civarında mevlit

* Taşkesenlioğlu, Lokman(2019). Bursalı Muhammed Âkif Efendi ve Mevlidi Mir’at-ı Muhammedi. İstanbul: Kriter Yayınevi.

olduğunu ifade eder. Bu bölümde Türk edebiyatındaki yazılan ilk mevlidin de hangisi olduğu hakkında itilaf olduğu dile getirilir. Bazı kaynaklarda Erzurumlu Kadı Darir, bazı kaynaklarda ise Ahmedî'nin ilk mevlit yazarı olarak kabul edildiği belirtilir. Mir'at- Muhammedî'de Hamdullah Hamdi ve Şemseddin Sivasî'nin mevlitlerinin güzelliğinden bahsedilirken Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n Necat adlı eserinin gelmiş geçmiş en beğenilen mevlit olduğu söylenir. Eserde mevlit örneklerinden bölümler okurun dikkatine sunularak eserler arasındaki farklılıkları görme şansı sunulmaktadır. Bu bölümde müelliflerin eserleri incelenerek aralarındaki etkileşim irdelenip mevlit türünün doğal süreç içinde ayrı bir tür olarak meydana geldiği kanaatine varılır. Bu bölümün sonunda mevlit türünde eserler yazan elliden fazla şairin adı yaşadıkları yüzyıllara göre anılır.

Eserin ikinci bölümü olan “Bursalı Muhammed Âkif Efendi'nin Hayatı ve Edebî Kişiliği” bölümünde Âkif Efendi'nin yaşamına dair bilgilerin Osmanlı Müellifleri ve Mehmet Şemseddin Efendi'nin Mesârr-ı Şemsi adlı eserine dayandığı belirtilir. Mehmet Şemseddin Efendi eserinde Âkif Efendi'nin annesi tarafından dedesi olduğunu belirtir; hayatı, ailesi, kişiliği ve vefatı ile ilgili bilgilere eserinde yer verir. Taşkesenlioğlu, Şemseddin Efendi'nin eserinden yola çıkarak Âkif Efendi'nin genç yaşına rağmen birçok eser verdiğini ve ömrü vefa etseydi daha nicelerini verebileceğini anlatır.

“Edebî Kişiliği” bölümünde Âkif Efendi'nin mevlidinin Bursa ve Kastamonu'da sıkça okunduğu söylenir. Taşkesenlioğlu, eserin bölümlerinin cönklerde sıkça rastlanılmasını müellifin halk tarafından çok sevilmesine bağlar. Yazar, Mir'at-ı Muhammedî'nin Vesilet'ün Necat'a dilin sadeliği ve bölümlerin aynılığı yönüyle benzediğini dile getirir; ancak Âkif Efendi'nin aslında Süleyman Celveti'nin mevlidinden esinlendiğini söyler. Yine Âkif Efendi'nin esinlenmekle kalmadığını aynı zamanda kendisinin birçok beyit söylediğini ve yeni bölümler yazdığını ekler. Mevlitteki Miraç, Vefat-ı Muhammedî ve Vefat-ı Fatimâ gibi bölümlerin tamamen telif olduğunu ifade eder. Yazar, genç yaşta ölmesine rağmen eserlerinden Âkif Efendi'nin şiir bilgisine vâkıf, divan şiiri geleneği çerçevesinde şekil özellikleri, vezin ve mazmunlara hâkim, dinî ve tasavvufi açıdan pek çok bilgiye sahip olduğu sonucuna ulaşır.

Eserin üçüncü bölümü olan Mir'at-ı Muhammedî bölümüne Taşkesenlioğlu, eser hakkında genel bilgiler vererek diğer mevlitlerden farklılıklarını ortaya koymaya çalışır. Yazar esere ait beyitleri mevlitte bulunması gereken bölümler yönüyle inceler ve yorumlar. Daha sonra yazar, Âkif Efendi'nin eserlerinde yer alan tasavvufi unsurları Allah ve peygamber sevgisi, ehl-i beyt ve ashaba duyulan sevgi, hürmet, nasihatler ve din büyüklerine saygı olarak belirler ve mevlidi bu konulara göre değerlendirir:

Taşkesenlioğlu, Âkif Efendi'nin mevlidi oluştururken Allah için kullandığı isim ve sıfatlara dikkat çeker. Mevlitte Esmâ-i Hüсна'dan isimlerin yanında halk arasında kullanılan Hudâ, Mevlâ, İlâhi gibi isimlerin kullanıldığını belirtirken özellikle Türkçe kökenli Calab ve Tanrı kelimelerin kullanımına dikkat çeker. Yazar, Allah'ın eşi benzeri olmadığı ve ebedi olduğunu ayrı beyitlerle incelerken, aciz kulların ancak Allah'ın rahmetiyle bağışlanabileceği beyitleri ayrı ayrı ele alır. Yazar, mahşerde Allah'ı görmek ve kurtuluşa ermek için Hz. Muhammed'in şefaatinin dilediği bölümleri ayrıca ele alır.

Taşkesenlioğlu, Mir'at-ı Muhammedî'de Hz. Muhammed için kullanılan Ahmet, Muhammed, Mustafa isimleri ve Mücteba, Resûl ve Nebi gibi sıfatların anıldığı beyitleri incelerken kâinatın övücü olması, son peygamber oluşu, yaratılmışların en hayırlısı olduğuyula ilgili beyitlere de yer verir. Yazar, onun şefaatine mazhar olabilmek için Müslüman'ın ona layık

bir ümmet olması gerektiğini anlatan beyitleri öne çıkarır. Yazar, mevlitte peygamberin doğmadan önce meydana gelen olaylardan başlayarak olağan akış içerisinde eseri yorumlar. Hz. Peygamber'in ümmetine verdiği önemi ifade etmek için ilgili beyitleri ayrı bir bölümde inceler.

Taşkesenlioğlu, Âkif Efendi'nin Mir'at-ı Muhammedî'sinde yer alan ehl-i beyt ile ilgili bölümleri ayrı bir başlık altında değerlendirip Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e geniş yer verildiğini ancak en çok Hz. Fâtıma'dan bahsedildiğini ifade eder. Bu duruma kanıt olarak Vefat- Fâtıma bölümünü gösterir. Yazar, Hz. Hasan ve Hüseyin'in şehit edilişlerinin sadece mevlitte değil Âkif Efendi'nin diğer eserlerinde de anlatıldığını ve Yezid ile Ca'de'ye lanet ettiğini belirtir.

Taşkesenlioğlu, Âkif Efendi'nin eserlerini nazım şekilleri bakımından incelediğinde gazel, kaside ve mesnevi gibi yaygın nazım şekillerinin yanında müsemmen, muaşşer gibi türlerde de eserler yazdığını belirtir. Âkif Efendi'nin Mir'at-ı Muhammedî'sinin yanında dört gazel, iki terki-i bend, iki muhammes, birer kaside, müsemmen ve muaşşer yazdığını ifade eder.

Yazar, Âkif Efendi'nin şiirlerini ölçü ve ahenk unsurları bakımından incelediğinde genel olarak bazı aruz ölçülerinin hâkim olduğunu söyler. Ölçü bakımından sınırlı olan eserlerin ahenk unsurları açısından zengin olması yazara göre eserlerin kalıcılığını sağlamıştır. Yazar, zengin bir kafiye çeşitliği içinde rediflerden yararlandığını ayrıca yeri geldiğinde müellifin cinastan ve tekrirden de istifade ettiğini belirtir. Yazar, Mir'at-ı Muhammedî'de sadece bir beyitte herhangi bir kafiye, redif veya cinasa rastlanılmadığı tespitinde bulunur.

Taşkesenlioğlu, Mir'at-ı Muhammedî'nin dil ve üslup özelliklerini değerlendirirken müellifin son derece samimi ve sade bir dil kullandığını ifade ederken sanki karşısında biri varmış gibi sohbet edasında mevlidi söylediğini dile getirir. Yazar, buradaki amacı dinleyende de Hz. Peygamber'e göstermiş olduğu sevginin aynı şekilde hissedilmesini sağlamak olarak görür. Yazar, ayrıca mevlit harici eserlerde Âkif Efendi'nin son derece ağır bir dil kullandığını tespit eder. Yazar, şairin mevlidi yazarken son derece sade bir dil kullanırken diğer türlerde yazılış amacına göre ağır bir dil kullanabilmesini şairin bu alandaki mahareti olarak görür.

Eserin dördüncü bölümü Mir'at-ı Muhammedî- Metin bölümünde; eserin Afyon Gedik Ahmet Paşa İl Halk Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Mustafa Kara Özel Koleksiyonu ve Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda yer alan nüshalarını karşılaştırarak birbirini tamamlayan bir çalışma yürütür. Farklı nüshaların ayrıntılı olarak incelenmesi neticesinde Lokman TAŞKESENLİOĞLU bu araştırmada incelenen Bursalı Muhammed Âkif Efendi ve Mevlidi Mir'at- Muhammedî adlı eseri vücuda getirir.

Sonuç

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesiyle birlikte Türk edebiyatı alanında da meydana gelen değişikliklerden biri mevlit gibi dinsel edebî türlerin meydana gelmesidir. Yusuf Has Hacıp'ten başlayarak peygamber sevgisini ihtiva eden şiirler süreç içinde ayrı bir ilgi alanı olarak görülmeye başlanmıştır. Birçok şair Hz. Peygamber'e sevgisini göstermek için bir mevlit yazmak için emek harcamıştır. Ancak günümüze kadar mevlidi ile anılan 120 civarında şair bilinmektedir. Bu şairlerden biri de Bursalı Muhammed Âkif Efendi'dir. Lokman TAŞKESENLİOĞLU yapmış olduğu çalışmayla Bursalı Muhammed Âkif Efendi'nin yaşamını anlatırken eserleri üzerinde titiz gayretle Mir'at-ı Muhammedî'yi akademik camianın ilgisine sunmuştur.

Bursalı Muhammed Âkif Efendi ve Mevlidi
Mir'ât-ı Muhammedî

Dr. Lokman TAŞKESENLIÖĞLU

